

Arapça Öğretiminde Gramerin Yeri ve Bu Konuda Yapılan Kolaylaştırma Çalışmaları*

Ahmet ALTUN**

ÖZ

Dil, iki temel unsurdan oluşmaktadır: Biri kelime diğeri de gramerdir. Dil eğitiminin önemli bir anahtarı olan gramer, tarihsel süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiştir. Önceleri harf ve kelimeler, okuma ve yazma faaliyeti olarak ele alınmış, ardından kurallar bütünü olarak ortaya çıkmış ve kapsamlı bir bilim dalı olmuştur. Sarf ve nahiv demek olan Arapça Gramer, kısaca Arapçayı, ses (sarf), cümle (nahiv) ve anlam (semantik) yapıları bakımından inceleyip bunlarla ilgili kuralları tespit eden bir bilim dalı olarak tarif edilir. Kelime yapısını inceleyen sarf ile cümle yapısını inceleyen nahiv, Arapça gramerinin birbirinden ayrılmaz iki temel unsuru olmuştur. Ses ile anlam da nahvin bir parçası sayılmaktadır. Nahiv, sadece kelimenin son harekesini belirleme ile yetinmemektedir. Temel ve yan cümle yapısı, kelimelerin cümledeki terkipleri ve oluşan anlamlarını da kapsamaktadır. Ancak daha sonra nahiv dallanıp budaklanmıştır. İnce ve gereksiz detaylarla felsefi tartışmalarla zorlaşmıştır. Bu da öğrencilere ağır gelmeye ve içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Gittikçe genişleyen gramer konuları, Arapça öğrenme aşama ve çabasında olanlar için karmaşık ve zor bir hal alınca bazı dil bilimcileri harekete geçmişlerdir. Hicri II. yy'ın sonunda başlayan ve XX. yy'a kadar olan grameri toparlamaya, özetlemeye, kolaylaştırmaya yöneldikleri ve bu bağlamda birtakım çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Nahvi kolaylaştırma hareketi iki şekilde olmuştur. Birincisi, hacimli nahiv kitapları yerine özet, kısa, özlü eserlerin telifi; ikincisi ise teorik olarak ıslah çalışmaları yönünde gerçekleşmiştir. Biz bu çalışmamızda, tarihi süreç içerisinde Arap gramerinin oluşumu, gelişimi ve Arapça öğretiminde kolaylaştırma hareketini ele almaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: *Arapça, Gramer, Sarf, Nahiv, Kolaylaştırma, Yaklaşım.*

* Makale Geliş Tarihi / Received:20.05.2024 / Makale Kabul Tarihi / Accepted:15.07.2024

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Programı, ahmetaltun@aydin.edu.tr

The Place of Grammar in Arabic Teaching and Facilitation Studies on This Topic

ABSTRACT

Language consists of two basic elements: One is vocabulary and the other is grammar. Grammar, which is an important key to language education, has gone through various stages throughout the historical process. At first, it was considered as an activity of reading and writing letters and words, but then it emerged as a set of rules and became a comprehensive branch of science. Arabic Grammar, which means sarf and nahiv, is briefly described as a branch of science that examines the Arabic language in terms of sound (sarf), sentence (nahiv) and meaning (semantic) structures and determines the rules related to these. Consumption, which examines the word structure, and nahiv, which examines the sentence structure, have become two inseparable basic elements of Arabic grammar. Sound and meaning are also considered a part of the nahvin. Syntax was not content with only determining the last movement of the word, it also included the main and subordinate sentence structure, the composition of words in the sentence and the resulting meanings. However, later on, the syntax became branched and knotty, and became difficult with fine and unnecessary details and philosophical discussions, which started to become burdensome for the students and became inextricable. When the ever-expanding grammatical issues became inextricable for those who were at the stage and effort of learning Arabic, some linguists took action and started to write about the Hijri II. Starting at the end of the century and ending in the 20th century. It is seen that they tended to collect, summarize and simplify the grammar up to the 11th century and carried out some studies in this context. The Nahvi facilitation movement took two forms. Firstly, the compilation of concise, concise works instead of voluminous grammar books; The second was carried out theoretically in the direction of reformation studies. In this study, we tried to discuss the formation and development of Arabic grammar in the historical process and the movement to facilitate Arabic teaching.

Key words: *Arabic, Grammar, Syntax, Grammar, Facilitation, Approach*

مكانة القواعد في تعليم اللغة العربية والدراسات المتعلقة بتيسيرها

الملخص تُعد القواعد مفتاحًا مهمًا في تعليم اللغة، وقد مر تطور علمها تاريخيًا بمراحل متعددة؛ ففي البداية كانت تعتبر نشاطًا يتمثل في قراءة وكتابة الحروف والكلمات، ثم ظهرت منظومة من القواعد إلى أصبحت علمًا شاملاً. ويُعرف علم القواعد في اللغة العربية، المتمثل في الصرف والنحو، بأنه العلم الذي يدرس اللغة العربية من حيث البنية الصوتية (الصرف)، وبنية الجملة (النحو)، والبنية الدلالية (علم المعاني) ويحدد القواعد المتعلقة بها.

ويُعد الصرف، الذي يدرس بنية الكلمة، والنحو، الذي يدرس بنية الجملة، عنصريّن لا ينفصلان عن بعضهما البعض في القواعد العربية. كما يُعتبر الصوت والمعنى جزءًا من النحو. فالنحو لا يقتصر فقط على تحديد حركة نهاية الكلمة، بل يشمل أيضًا بنية الجملة الأساسية والفرعية وتراكيب الكلمات في الجملة والمعاني التي تنتج عنها. لكن لاحقًا، تشعب علم النحو وتفرع، وصار معقدًا بتفاصيل دقيقة وغير ضرورية ومناقشات فلسفية، مما جعله صعبًا وثقيلًا على الطلاب، وأصبح من الصعب استيعابه.

عندما اتسعت موضوعات القواعد بشكل كبير، بحيث باتت تشكل عقبة في وجه الذين يسعون لتعلم اللغة العربية، بدأ بعض علماء اللغة بالتحرك، حيث ظهرت جهود لتجميع القواعد وتلخيصها وتيسيرها بدءًا من نهاية القرن الثاني الهجري وحتى القرن العشرين الميلادي. ويمكن تقسيم حركة تيسير النحو إلى اتجاهين: الأول يتمثل في تأليف كتب مختصرة وموجزة بدلاً من الكتب النحوية الضخمة، والثاني يتجه نحو إصلاحات نظرية في القواعد. في هذه الدراسة، سنحاول تناول تكوين وتطور القواعد العربية في السياق التاريخي، بالإضافة إلى حركة تيسير تعليم اللغة العربية.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، الصرف، النحو، القواعد، التيسير، المنهج.

Arap Dilinde İlk Gramer Çalışmaları

Dilin iki temel unsurdan oluştuğu bilinmektedir. Biri kelime diğeri de gramerdir. Dil eğitiminin önemli bir anahtarı olan dil bilgisi, tarihsel süreç içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiştir. Önceleri harf ve kelimeleri okuma ve yazma faaliyeti olarak ele alınmış ardından kurallar bütünü olarak ortaya çıkmıştır.

Arapların sarf (tasrif, çekim), nahiv (söz dizimi), kavâid (kaideler, kurallar) terimleriyle ifade ettikleri gramere Türkçe’de ‘Dil Bilgisi’ denilmektedir. Dil bilgisi ve gramer birbirinin yerine kullanılan iki terimdir.

Arap gramerinin (nahiv) ortaya çıkışı İslam’ın ilk dönemlerine rastlamaktadır. Çünkü Araplar, Cahiliye döneminde herhangi bir kurala ihtiyaç duymadan fitratlarının gereği olarak konuşurlardı. Gramer kuralları konuşmalarında doğal olarak mevcuttu.

Arap grameri ile ilgili ilk çalışmalar, Kur’an’ın doğru anlaşılması ve her türlü bozulmaya karşı koruma amacına yönelik başlamıştır.¹ Bu bağlamda ilk teşebbüs, Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) tarafından yapılmıştır. O ilk olarak Kur’an’ın harekelenmesi işlevini yerine getirmiştir. Ancak bu yeterli görülmemiştir. Böylece dil kuralları sistemi kurma zarureti ortaya çıkmıştır. Ali b. Ebi Talib’in (ö. 40/661) ilk nahiv kurallarını oluşturması için Ebü'l-Esved ed-Düeli’ye talimat vermesiyle² ilk dil çalışmaları başlamış ve kurallar belirlenmiştir. Bu kuralların oluştuğu bilim dalına da nahiv adı verilmiştir.

Hazırlık dönemleri bir tarafa bırakılacak olursa, Nahiv konusunda eser yazmış olan ilk dilci, büyük bir ihtimalle Abdullah b. Ebi İshâk’tır. (ö. 127/745). Bu konularda kaleme alınmış olan klasik eserlerde ondan ve İsâ b. Ömer es-Sekâfi (ö. 149/766)’den alıntılar yapılmıştır. Bu alanda kaleme alınmış ve isimleri tespit edilebilen en eski iki eserin yazarı da İsâ b. Ömer es-Sekâfi’dir. Bunlardan hemen sonraki dönemde yaşamış olan bir dil

¹ Doğan, Yusuf, “İlk Dil Çalışmaları ve Nahvin Doğuşu” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, c. 8. sy:3, s. 184

² Durmuş, İsmail, "Nahiv" md, DİA, y. 2006, c. 32, s. 300-336

dâhisi olan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Arap dil bilgisine en az yüz yıllık bir merhale kazandırmıştır. Halîl, hem Arap dili hem de gramer çalışmalarına yön veren bir dilci olarak kabul edilmektedir. Talebesi Sîbeveyh, (ö. 180/ 796) Arap gramerini en ince ayrıntılarına kadar ele aldığı ünlü eseri '*el- Kitâb*'ında İsa b. Ömer'in ve hocası Halîl b. Ahmed (ö. 170/787)'in eserlerinin muhtevasını bir bakıma esas alarak kendi bilgileriyle harmanlamış ve bu ünlü eserini geniş bir şekilde kaleme almıştır.³

Daha sonra Basra ve Kûfe şehirlerinde daha çok gramer malzemelerinin toplanması amacıyla yoğun dil ve edebiyat çalışmaları yapılmıştır. Bunun sonucunda Basra ve Kûfe şehirlerinin adlarını taşıyan dil ekolleri doğmuştur. Basralıların ileri gelenleri arasında Ebü'l-Esved'in öğrencisi Halîl b. Ahmed, Sîbeveyh; Kûfe ekolünde ise er-Ruâsî (ö. 190/806), el- Kisâî (ö. 189/805) ve el-Ferrâ (ö. 207/ 822) gibi nahivciler yer almışlardır. Daha sonra bu iki ekol, Bağdat'ta ez-Zeccâcî (ö. 337/949), Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987), İbn Cinnî (ö. 392/1001) gibi alimler tarafından uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece Bağdat ekolü doğmuştur.⁴

Hicri III. asrın sonlarına doğru ise Endülüs dil ekolü kuruldu. Kurulan Endülüs dil mektebinin görüşleri, bu mektebe mensup âlimlerin müstakil görüşleri olmayıp önceki âlimlerin görüşlerinin hülasaları veya şerhlerinden oluşmaktadır. Sîbeveyh'in *el-Kitâb*, Zeccâcî'nin *el-Cümel fi 'n-nahv* ve Halîl b. Ahmed'in *Kitabu 'l- 'Ayn* gibi eserlerine büyük oranda doğuda şerh ve ta'likler yazmışlardır. Ancak Hicri VI. asırda Endülüs'te doğu nahvinden bağımsız olan nahivciler de yetişmiştir. eş-Şeybânî (ö. 298/1007), Ebû Ali el-Kâlî, (ö. 356/967), İbn Madâ (ö. 592/1196), İbn Mâlik (ö. 672/1273) ve Ebû Hayyân (ö. 745/1344) Endülüs dil mektebine mensup âlimlerden bazılarıdır. Endülüslüler gibi Mısır ekolu da Basra ve Kûfe dilcilerinin yolunu takip edip onların çalışmalarını kaynak edinerek bazen onların görüşlerine yeni görüşler ilave ederek yeni tasniflerle

³ Yıldırım, Nimet, "Gramer Tarihine Genel Bir Bakış", <https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/gramer-tarihine-genel-bir-bakis/> Şubat 2008, erişim 29.09. 2015

⁴ Çetin, a.g.md., s. 297

konuları tekrar ele almış, hülâsa veya şerh etmişlerdir. en-Nehhâs (ö. 328/940), İbn Hâcib (ö. 646/1249), İbn Hişâm (ö. 761/1360), el-Ezherî (ö. 905/1499) ve es-Suyûtî (ö. 911/1505) bu ekolün en önemli temsilcilerinden bazılarıdır.⁵

Bütün nahiv ekollerinin temel kaynağı olan Sîbeveyh'in '*el-Kitâb*'ı, kendi dönemine kadar yapılan çalışmaları bir araya toplamıştır. Sîbeveyh, kendisinden önce yaşayan ve görüş belirten birçok nahivciden nakiller yapmış ancak isimleri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Sîbeveyh, Arap gramerini en ince ayrıntılarına kadar tespit ettiği '*el-Kitâb*'ını, Halîl bin Ahmed'den ve bir dereceye kadar da başkalarından aldığı bilgilerle genişletmiştir. Bu eser zamanına kadar yazılan nahve dair kitapların en büyüğü ve günümüze kadar ulaşabilenlerin en eskisidir.⁶

Sîbeveyh'in '*el-Kitâb*'ından daha mükemmelinin yazılamayacağı kanaatine varan alimler üç asır boyunca şerh, ihtisar, eleştiri, savunma, ikmal vb. çalışmalarını onun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Meydana getirilen telif eserlerde de onun esasına ve konularına ilaveler yapılmamış sadece biçim, sunum ve üslûp yönünden yenilikler getirilmiştir. İbn Cinnî'nin eserleriyle gramer konuları tamamlandığından dolayı V. (m. XI.) yy. başından itibaren araştırma ve çalışmalar ciddi bir durgunluk devresine girmiştir. Ancak aynı yüzyılda medrese eğitiminin başlamasıyla gramer çalışmaları mecra ve yöntem değiştirmiş, kemalini bulmuş gramer mirasının ders programlarında yerini almasıyla esnekliklerin atılıp kesin olan kuralların bırakıldığı anlaşılır bir sunum ve şematik izahlarla cazibesi arttırılmış, özlü metinler halinde ders kitapları ve el kitapları sürecine girilmiştir⁷

Kadim dilciler, nahvi geniş manasıyla gramer karşılığı olarak anlamışlardır. Günümüze ulaşan en eski nahiv çalışması olan Sîbeveyh'in '*el-Kitâb*'ı bunun örneğini teşkil eder. Bu eserde nahiv ve sarftan başka imâle, idğam gibi fonetik meseleler, kıraat ve lehçe farkları, hatta bazı

⁵ Şirin. M. Musa, Nahiv İlmi ve Ekolleri, Y. Lisans Tezi, MÜ. Sosyal Bilimler Enst. İstanbul 2013. s. 192

⁶ İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1994, s. 74

⁷ Durmuş, a.g.md. s.303

edebî ve belagî anlatımlar iç içedir. Bu anlayış sonraki yüzyıllarda Müberred'in (ö. 285/899) *el-Muḳtedab*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Mufasssal*'ı, ve İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *el-Elfiyye*'si gibi eserlerde devam ettirilmiştir. İbnu's-Serrâc (ö. 316/929) ve İbn Usfûr el-İşbîlî (ö. 669/1270) gibi dilciler nahvi, 'İlmü'l-'Arabiyye ile eş anlamlı kabul ederek alanını daha da genişletmiş; nahiv, sarf, lügat, aruz, kafiye, iştikak, şiir yazma usûlü, inşâ, meânî, beyân, hat gibi dilin bütün yönlerini kapsayan bir ilim şeklinde algılamışlardır.⁸

Sarf meseleleri, nahiv ilminin kuruluşundan itibaren bu ilmin konuları arasında karışık bir şekilde incelenmiştir. Sîbeveyh gibi kadim dilciler, sarfî nahvin bir cüzü olarak görmüşlerdir. Nitekim Sîbeveyh'e ait '*el-Kitâb*'ın ikinci yarısının çoğunu sarfla ilgili bahisler teşkil eder. Bu yöntem daha sonra yazılan *el-Muḳtedab*, *el-Usûl*, *el-Mufasssal*, *el-Elfiyye*, gibi nahve dair kitaplarda yankı bulmuş, bunların son kısımlarında sarf konularına yer verilmiştir. Mâzinî (ö. 249/864), '*el-Kitâb*'da bulunan sarf bahislerinden yararlanarak *Kitâbü't-Tasrîf*'ini yazmıştır. Eserin zamanımıza ulaşan en eski sarf kitabı olması sebebiyle Mâzinî sarf ilminin kurucusu kabul edilmiştir.⁹

Daha sonra müstakil sarf ve nahiv kitapları telif etme dönemleri başlamıştır. Nahivde; İbn Serrâc'ın *el-Usûl fi'n-Nahv*, Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* İbn Hâcib (ö. 646/1249), *el-Kâfiye*; İbn Mâlik, *el-Elfiyye*; İbn Hişâm (ö. 761/1360), *Evdehu'l Mesalik ve Muğni'l Lebîb* gibi eserler en önemli kitaplar arasında yer almaktadır.

Sarfıta da el-Mâzinî tarafından telif edilen ilk sarf kitabı olan *et-Tasrîf* kitabının şerhi olan İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *el-Munsif*, İbn Hâcib'in *eş-Şâfiye*, ez-Zencânî (ö. 1257/1842)'nin '*İzzi* adlı eserleri en önemli sarf kitaplarından sayılmaktadır. Böylece Arapça sarf, nahiv, lügat vb. ilimler, Kur'an'ı doğru anlamak için ortaya çıkmıştır. Çünkü Kur'an'dan önce sarf ve nahvin yazılı kuralları yoktu. Sarf ve nahiv

⁸ Durmuş, a.g.md. s.301

⁹ Kılıç, Hulusi, 'Sarf' mad. DİA, y. 2009, c.36, s.136-137

kuralları, önce Kur'an sonra hadis, Arap şiiri, hitâbe, emsâl ve nesirler esas alınarak ortaya konulmuştur.

2. Arap Gramerini Kolaylaştırma Hareketleri

Sarf ve nahiv demek olan Arapça gramer, kısaca Arapçayı, **ses** (fonetik), **şekil** (morfoloji/sarf), **cümle** (sentaks/nahiv) ve **anlam** (semantik) yapıları bakımından inceleyip bunlarla ilgili kuralları tespit eden bir bilim dalı olarak tarif edilir. Kelime yapısını inceleyen sarf ile cümle yapısını inceleyen nahiv, Arapça gramerinin birbirinden ayrılmayan iki temel unsuru olmuştur. Ses ile anlam da nahvin bir parçası sayılmaktadır. Nahiv, sadece kelimenin son harekesini belirleme ile yetinmeyip temel ve yan cümle yapısı ve kelimelerin cümledeki terkipleri ve oluşan anlamlarını da kapsadı. Ancak daha sonra nahiv dallanıp budaklandı, ince ve gereksiz detaylar ve tartışmalarla zorlaştı, bu da öğrencilere ağır gelmeye başladı.¹⁰

Hız. Ali ve Ebü'l-Esved ed-Düeli ile temelleri atılan Arapça gramer çalışmaları, zamanla gelişmiş mantıkî kıyas ve illet yorumlarının da gramere girmesiyle daha karmaşık bir hal almış ve felsefî nazariyelere dayalı tartışmalar ve bunun sonucunda dil ekolleri ortaya çıkmıştır. Zamanla gelişen gramer çalışmalarının sonucu olarak pek çok hacimli gramer kitapları telif edilmiştir.

Gittikçe genişleyen gramer konuları, mübtedîler için içinden çıkılmaz bir hal alınca bazı alimlerin harekete geçtiği ve grameri toparlamaya, özetlemeye, kolaylaştırmaya yönelik birtakım çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Hicri II. yy'ın sonunda başlayan ve XX. yy'a kadar olan grameri kolaylaştırma adına yapılan çalışmaları şöyle özetleyebiliriz:

Nahvi kolaylaştırma hareketinin iki şekilde olduğu görülmüştür. Birincisi, hacimli nahiv kitapları yerine özet, kısa özlü eserlerin telifi; ikincisi ise teorik olarak ıslah çalışmalarıdır. Bu çalışmaların ilki, hacimli

¹⁰ İbrahim, Abdulalim, el-Müveccih el-fenni limüderis el-lügati'l 'Arabiyye, Kahire 1973, s. 207

nahiv kitaplarını ihtisar (özet) etme olarak kendisini göstermiştir. Muhtasar eserlerin ilki, el-Halef el-Ahmer'in(ö. 180/797) *el-Mukaddime fi'n-nahv*, Ahfeş el-Evsat (ö. 215/831)'ın *el-Evsat fi'n-nahv* vb. eserler olmuştur. Bunlardan başka Ali b. Hamza el-Kisâi (ö. 209/825)'nin *el-Muhtasar fi'n-nahvi*, Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın (ö. 338/950) *et-Tüffâha*, Zeccâci (ö. 337/949)'nin *el-Cümel*'i¹¹ gibi eserler sayılabilir.

Sîbeveyh'in çağdaşı Halef el-Ahmer, *Muḳaddime fi'n-nahv*'inin girişinde hacimli eserlerin gramerin temel konularını vermekten uzaklaştığı, yeni başlayanlar için elverişli olmadığı ve bu eksikliği gidermek amacıyla ana konuları kapsayan bu kitabı yazdığını belirtir.

Câhız (ö. 255/869) de nahvin sıkıcılığından ve bu sebeple öğrencilerin gramer konularına ilgisizliğinden yakınmış, daha sade ve anlaşılır gramerin gereğini vurgulamıştır.

Ebû Nehhâs (ö. 338/950) ise, *et-Tüffâha*'sının girişinde pratik değeri olmayan ta'lîl, tevil ve takdirlerden uzak durulmasını önermiştir.

Endülüs'te nahvi kolaylaştırmaya yönelik ilk çalışmalar, İbn Hazm'la (ö. 456/1064) başlamış, İbn Madâ (ö. 592/1196) ve İbn Rüşd (ö. 595/1198)'le devam etmiştir. İlk defa küllî, sistemli ve metotlu biçimde karşı çıkış, Kurtubalı İbn Madâ ile gerçekleşmiştir. İbn Madâ, yazdığı *er-Red 'ale'n-nühât*'ında nahivcilerin dil öğrenimini zorlaştırdığını, âmil-mamul, amel-irab, illet-kıyas, ihtimal, tevil ve takdir teorilerinin bırakılmasını, ikinci ve üçüncü derecedeki illetlerin, pratik değeri olmayan konularla gereksiz sarf terimlerinin çıkarılmasını önermiştir.¹²

Endülüs ekolünün yenilikçi taraftarı âlimleri İbn Hazm, İbn Madâ gibi İbn Rüşd de nahvin bu derece zorlaştırıldığını görünce problemi çözmeye yönelmiştir. İbn Rüşd nahvi kolaylaştırmaya yönelik bir proje ortaya koymuştur. İbn Rüşd, teklif ettiği bu projede, nahiv konularını tekrar ele almış; tedricî bir metotla nahvi öğretmek amacıyla küllî kaideler

¹¹ Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", Dinbilimleri Akademik Araştırma

Dergisi, 2008, c. VIII, sy. 3, s. 188-189

¹² Durmuş, Nahiv md. DİA, y. 2006, c. 32. S. 304-305

ortaya koyma gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre asıl problem, yazılan nahiv eserlerinin üslubundan ve öğretim tekniklerinin zorluklarından kaynaklanmaktadır. İbn Rüşd “Öncelikli olarak küllî kaideleri öğreterek işe başlanmalı ve bilinenden bilinmeyene giden tedrici bir metot uygulanması gerekir. Çünkü bu ilme ilk defa başlayanların bu küllî kaideleri ezberlemeleri ve öğrenmeleri daha kolay olacaktır”¹³ demektedir.

İbn Hazm, İbn Madâ ve İbn Rüşd gibi alimlerin görüşleri yaşadıkları asırda çok rağbet görmemiştir. Ancak çağdaş dönemle birlikte ileri sürdükleri görüşler değerli bulunmuştur. Çağdaş dönemde İbn Madâ’dan en fazla etkilenen gramercilerden biri Mustafa İbrahîm’dir. O, yazdığı *İhyâu’n-nahv*’ın girişinde İbn Madâ’nın nahivden âmil nazariyesini atmanın gerekliliğini, Arapçayı öğrenmeye yani dildeki anlamları öğrenmeğe engel teşkil ettiğini, aslında i’rap alametlerinin âmilin değil, konuşanın kendi sesleri olduğunu belirtir.¹⁴

İbn Madâ’dan etkilenen dilcilerden birisi de Şevki Dayf’dır, İlk defa İbn Madâ’nın *er-Red ‘ale’n-nühât*’ını neşreden (Kahire 1947) Şevki Dayf, ondan esinlenerek *en-Nahvü’l-cedîd*’i yazmıştır. Şevkî Dayf ile diğer bazı dilciler kaleme aldıkları eserlerde fonksiyonel grameri önermiş, dili hatadan koruma işlevi gören konuların dışındakilerin terkedilmesini istemiştir. Şevkî Dayf’ın, İbrahim Mustafa gibi nahvin mutlak anlamda tasfiye edilmesi biçiminde bir teşebbüste bulunmadığı, aksine önerdiği yenilikleri Sîbeveyh, el-Ahfeş ve es-Sekkâkî (ö. 626/1229) gibi nahivcilerin görüşlerinden deliller getirerek savunduğu belirtilmektedir.¹⁵

İbn Madâ’nın görüşlerini benimseyenler olduğu gibi onun fikirlerine karşı çıkanlar da olmuştur. Arap Dil Kurumu 1956 yılında Şam’da yaptığı toplantıda Mısır’dakinin tam tersine İbn Madâ’nın görüşlerini dikkate almamıştır. Benzer şekilde Irak Dil Kurumu da belagata me‘anînin eklenmesiyle Kur’an’ın merkeze alındığı eski klasik

¹³ Doğan, Y. a.g.m. s. 190

¹⁴ Doğan, Y. a.y..

¹⁵ Aslan, M. Nafi, Abduh er-Râcihi ve et-Tatbîkun-nahvî Adlı Eseri, Y. Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Diyarbakır 2011, s. 22

sistemi önermiş ve nahivde yeniliğe yönelik çalışmalara olumlu katkıda bulunmamıştır.¹⁶

Nahivde yenilikçilik hareketlerine önemli katkılarda bulunanlardan birisi de Emin el-Hûlî (ö. 1966)'dir. Arapçanın yeni nesillere öğretilemediği hatta bir öğrenci liseyi bitirinceye kadar on iki yıl fasih Arapçayı öğrenmek için okuduğunu, fakat öğrenemediği tespitinde bulunur. el-Hûlî, Arapçadaki zorluğun i'raptan ve konularının genişliğinden kaynaklandığını söyler. el-Hûlî'nin nahve getirmek istediği yeniliğin, hem nahiv konularında ihtisara gitmek hem de yeni kurallar için içtihat kapısını açmak olduğu söylenebilir¹⁷ denilmiştir.

Bütün bu görüşlere karşı orta yolu takip edenler; nahvi, mutlaka öğrenilmesi gereken bir ilim olarak görenlerin yanında Ahmed Hüseyin ez-Zeyyât (ö. 1968) gibi sadece öğretim tekniklerinin ıslahının gerekliliğini ifade edenler de olmuştur. Zeyyât, Arapçanın hayat, akıl ve psikoloji ile irtibatı hesaba katılmadan sadece kelime ve mücerret nahiv kurallarının öğretimi ile sürdürüldüğünü belirterek bunun ıslahının öğretim teknikleri bakımından gerekli olduğunu ileri sürer.¹⁸ Çağdaş dönemde yapılan bu tartışmalar sonunda modern metotlarla dil öğretmeyi amaçlayan kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

Modern metotlarla yazılmış ilk nahiv çalışmaları ise Ezher 'ulemasından Rifâ'a et-Tahtâvî'nin (ö. 1873) *et-Tuhfetu'l-mektebiyye fî takrîbi'l-luğati'l-'Arabiyye* adlı eserinde görülmektedir. el-Âcurrumiyye'ye benzeyen bu eserinde et-Tahtâvî, metin ve şerh yönteminden farklı bir yöntem olarak Fransızca'yı örnek alıp nahvin konularını, metin ve şerh olmaksızın basit ve kolay tabirler içeren şekilde kitabı yazmış ve kitapta bir ilk olmak üzere açıklamalı tablolar halinde sunmaya çalışmış, uygulamalı örneklerle yer vermiştir.¹⁹ Bunlardan bir

¹⁶ Dayf, Teysirü'n nahvi't –ta'limi, Kayire, 1966, s. 46-47

¹⁷ Doğan, Y. a.g.m. s. 209

¹⁸ Belhabib, Raşid, "Mecâlâtü'l-bahs fî't-turâsi'n-nahvî ve evleviyyâtıha", <http://www.alfaseeh.net/vb/archive/index.php/t-8959.html>, erişim 08.07.2015

¹⁹ Misri, Yahya, "ed-Da'va ile't -tecdid", http://www.alwaraq.net/Core/dg/dg_honorable_comments?recid=82043&sort=u.adminr ating&order

diğeri de Hıfñî Nâsif (ö. 1919)'in arkadaşları ile birlikte yazdığı, lise öğrencilerine yönelik içeriğine belagat konuları eklenmiş *Kavâidu'l-luğat'il-'Arabiyye* adlı basitleştirilmiş nahiv kitabıdır. Bu teşebbüslerin arasında Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn'in yazdıkları *en-Nahvu'l-vadih fî kavâidi'l-luğati'l-'Arabiyye* adlı kitapları da yer alır. Onlar bu kitaplarında nahvi daha fazla kolaylaştırmayı ve basitleştirmeyi amaçlamışlar; ancak âmilleri reddetmemişler, aksine kitaba uygun bir şekilde yerleştirmişler, bir bakıma eski klasik sistemle modern sistemi bir araya getirmeye çalışmışlardır.²⁰

Ayrıca Muhammed Hayr el-Hulvânî'nin *en-Nahvu'l-muyesser*, Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğâti'l-'Arabiyye*, Ahmed Muhtâr Ömer ve arkadaşlarının yazdığı *en-Nahvu'l-esâsî* gibi eserler, çağdaş dönemde yazılmış grameri kolaylaştırma hedefine dönük eserler olarak dikkat çekmektedir.²¹

“Arap nahvini Batı'da yazılan gramer kitaplarını örnek alarak yenileme gayretleri XX. yy'da Ali Abdülvâhid, İbrâhim Enîs, Temmâm Hassân, Abdurrahman Eyyûb, Mahmud Si'rân, Tâhâ Abdülhamid Tâhâ ve Kemal Bışr gibi Avrupa'da öğrenim görmüş dilciler tarafından sürdürülmüştür.”²²

Yukarda belirtildiği gibi, Kur'an-ı Kerim'i doğru okumak maksadıyla Ebü'l Esved ed-Düeli ile temeli atılan gramer çalışmaları, daha sonra Arap olamayan milletlerin İslam'a girip Araplara karışması neticesinde, onların Arap dilinde yaptığı dil hatalarına karşı, orijinal Arapçayı korumaya yönelik devam etmiştir. Bu alanda yazılan kitaplar zamanla çoğalmış ve büyük hacimli kitaplar telif edilmiştir. Kıyas ve felsefi nazariyelerin gramere girmesiyle tartışmalar başlamış ve dil ekolleri kurulmuştur. Yeni çalışmalarla gramer alanları gelişmiş ve faraziyelere dayalı kavranması zor detaylara girilmiştir. Bu durum, sorun haline gelen gramerle ilgili tartışmalara ve sorunun çözümüne yönelik

²⁰ Doğan, Yusuf, “İlk Dil Çalışmaları ve Nahvin Doğuşu” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, c. 8. sy:3, s. 184

²¹ Arslan, a.g.e. s. 24

²² Durmuş, a.g.md. s. 305

çalışmalara sevk etmiştir. Bu alanda ifrat ve tefritlere girildiği söylenebilir. Kimi dil bilimciler, klasik nahivden taviz vermezken kimi de gramerin tamamen kaldırılmasından yana fikirlerle çalışmalar sürmüşlerdir. Bu tartışmaların neticesinde, nahvi kolaylaştırma, ıslah etme, pratikte yer almayan detayları atma yönünde çağdaş yöntemlere dayalı uygulamalı gramer kitapları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, bütün Arap ülkelerinde ortak yürütülmediği için genel kabule mazhar olmadığı görülmektedir. Bu konudaki çalışmalar sürdürülmektedir.

Her ne kadar başlangıçta gramer kurallarının ortaya çıkış sebepleri, Kur'an'ı doğru okumak ve dili hatalardan koruma aracı olarak çıkmışsa da zamanla bu araç amaca dönüşmüş ve gramer öğretimi Arapça öğretiminin yerini almış ve günümüze kadar öğretilmesi sürdürülmüştür.

Gramerin müstakil ders olarak okutulması, müstakil değerlendirilmesi, sınıf ortamında derslerin kuru ve sıkıcı geçmesi, detaylara girilmesi, bilimsel yöntemlerin dikkate alınmaması, Arap araştırmacılar tarafından da ifade edilmektedir, “Gramer dersinde büyük sorun var, bunun en açık göstergesi çoğu öğrencinin içinde bulunduğu durumdur. Öğrenci, lise son sınıfa kadar gramer derslerini alır, kuralları ezberler, cümle i’rablarını güzel bir şekilde yapar; ancak konuşma, okuma ve yazmada bu başarıyı gösteremediği görülmektedir. Kendi kendine Arapça öğrenmeye kalkışamamaktadır. Bu da gramer öğretiminde bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun sebebi de i’rab ve kural ezberlemeye dayalı, fonksiyonel olmayan gramer öğretim yöntemidir denilebilir. İbn Haldun, gramerdeki sorunu şöyle özetlemektedir: “Bu kurallar, öğretim aracıdır. Ancak bunu amacın dışına çektiler, kuru bir ilim haline getirdiler ve meyvesini uzaklaştırdılar.”²³

²³ Cabir, Şerif Muhammed, “Müşkilatü tedrisi’n nahvi’l ‘Arabi ve ‘ilacuha”, http://www.alukah.net/literature_language/0/46327/#ixzz3fMAon200, erişim 14.07.2015

Günümüzde Gramer Öğretim Yaklaşımları

Arap grameri öğretimiyle ilgili çağdaş yeni yaklaşımlar, nazari gramer değil, fonksiyonel gramer öğretiminin zaruri olduğu görüşü benimsenmektedir.

Er-Râcihi; genelde yabancı dil özelde Arapça öğretim programını, iletişimde dili ve kalemi hatalardan koruyacak olan fonksiyonel gramer öğretimi ile ilgili yaklaşım ve uygulanacak esasları şöyle sıralamaktadır:

24

1. Amaç: Öğretilmesi istenen gramerin, amacı açık bir şekilde bilinmeli ve temel dil becerileriyle iç içe olmalıdır. Gramer öğretiminde amaç, öğrenciye bağımsız gramer kurallarını ezberletmek değil, öğrencinin, dili doğru anlama ve anlatmasını, dilden zevk almasını sağlamaktır.

2. Bütünlük: Gramer müstakil konular şeklinde değil, dil bütünlüğünün bir parçası ve dilin diğer becerileriyle bağlantılı bir şekilde tanzim edilerek verilmelidir.

3. Öğrenci Düzeyi: Gramer konuları, dil ve muhteva bakımından öğrencinin seviyesine uygun ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde olmalı. Özellikle gramer programı, detaylardan uzak, keyfiyet ve kemiyet bakımından basit, kolay ve öğrenci seviyesine uygun olmalıdır.

4. Alıştırma ve Uygulama: Pratikte kullanmak üzere sözlü ve yazılı alıştırma tekrarlarıyla gramer kuralları, öğrencide alışkanlık haline getirilmelidir. Ev ödevleriyle gramer kuralları pekiştirilmelidir. Hedef dille ana dil arasında karşılaştırma yapılarak, her iki dilde benzer ve farklı yönler tespit edilmelidir. Alıştırmaların çok, kolay ve günlük hayatla ilgili örneklerden seçilmesine dikkat edilmelidir. Sonunda öğrenci örneklerden kural çıkarma becerisine sahip olmalıdır. Arap şiiri ve Araplar için hazırlanmış örneklerden kaçınılmalıdır.

²⁴ er Racihi, İbrahim Nasır, en Nahvu'l vazifi ve keyfiyyetü'l-ifadeti minhü fi ta'limi'l luğati'l 'Arabiyye li-ğayri'n natikine biha, Yüksek Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, Medine 1434. s. 4.

5. Fayda: Öğretilecek gramer hayatla irtibatlı ve gerçek hayatın bir parçası olmalıdır ki öğrenci, sınıftaki çalışmaların, hayatın bir parçası olduğunu anlasın. Aksi takdirde gramer, öğrenciye zor gelecek ve ondan nefret eder hale gelecektir.

6. Gereklilik/zaruriyet: Gramer, öğrenciye ihtiyacı kadar ve ihtiyacına uygun bir şekilde yerinde ve zamanında verilmelidir. Gramer programını hazırlayanlar, zarurî olmayan, faydasız, nadir ve ihtilaflı konulardan kaçınmalıdır.

7. Tedricilik: Gramer öğretiminde, kolaydan zora, basitten karmaşığa, somuttan soyuta, azdan çoğa olmak üzere bir yöntem uygulanmalıdır. İbn Haldun, “Öğrenciye ilim telkin edilirken, az az ve parça parça olursa faydalı olur” demiştir. En-Nâka da, “Önce öğrenciye konunun çekirdeği verilmeli, sonra genişletilmelidir” der.

Dil eğitiminin önemli unsurlarından biri olan dil bilgisi, dilin ses, biçim, cümle ve metin yapısını inceleyen, anlam ve görevlerini ortaya koyan geniş bir alan olmuştur. Bu süreçte çeşitli türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bilim ve okul dil bilgisi eğitim alanında kullanılmaktadır. Okul dil bilgisinin gelişimi çok sayıda bilim adamının çalışmasıyla yaklaşık bir yüzyıldan fazla sürmüştür. Böylece yeni bir dil bilgisi ortaya çıkmış ve bu dil bilgisinde eğitim alanındaki çok sayıda bilimsel yaklaşım, yöntem ve kuraldan yararlanılmıştır. Yeni dil bilgisinin içeriği dil bilim uzmanları tarafından değil, dil eğitimi uzmanları ve eğitimciler tarafından belirlenmiştir. Eğitim sürecinde ise geleneksel, bilişsel, yapılandırıcı gibi çeşitli yaklaşım ve yöntemlerden yararlanılmıştır.²⁵

²⁵ Güneş Firdevs, Dilbilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, 2013, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2(7), 71-92.

Yapılandırıcı Yaklaşım:

1980’li yıllardan günümüze kadar uygulanan yapılandırıcı yaklaşımla birlikte dil öğretimi önemli ölçüde değişmiş ve yeni bir nitelik kazanmıştır. Temsilcileri Jean Piaget, Vygotsky ve Bruner’dir.²⁶

Günümüzde yapılandırıcı yaklaşımla dil bilgisi öğretilmektedir. Bu yaklaşımda yeni dil bilgisi, tümevarım modeli ve sezdirme yöntemi kullanılmaktadır. Sezdirme yönteminde dilin soyut kurallarını ezberlemeye değil, öğrencinin dil ve zihinsel becerilerini geliştirmeye ağırlık verilmektedir. Dil kurallarını sözlü bilgiler gibi aktarma yerine bilimsel bilgiler gibi deneysel etkinliklerle keşfetme üzerinde durulmaktadır. Öğrencilerin dilin mantığını ve işleyişini keşfetmeleri, öğrendiklerini okuma ve yazma çalışmalarında kullanmaları öngörülmektedir. Sezdirme yönteminde öğrencilerle birlikte dil olayı gözlenmekte, gözlemlerden kurallar oluşturulmakta, alıştırmalar yapılmakta, öğrenilenler zihinde yapılandırılarak uygulamaya aktarılmaktadır. Somuttan soyuta, özelden genele, değişimden kurala doğru ilerlenmektedir. Ülkemizde de benzer yaklaşımla dil bilgisi öğretilmektedir. Dil bilgisi, 2005 Türkçe Öğretim Programında ayrı bir ders olarak değil, Türkçe dersinin öğrenme alanları içinde verilmekte, dil bilgisi kural ve ilkelerinin sezdirilerek öğretilmesi yolu benimsenmektedir.²⁷

Aynı yöntemin, bir yabancı dil olan Arapça gramerde de uygulanması, gramerin kolayca anlaşılıp kullanılmasını sağlayacaktır. Bu yöntemle okutulacak ilgili metinlerde yeri geldikçe gramer kurallarını sezdirme ve pratiğe aktarmak bu konudaki başarıyı beraberinde getirecektir.

Genel olarak yabancı dillerde gramer öğretimi ile ilgili yaklaşımları incelediğimizde, ifrat, tefrit ve vasat olmak üzere üç farklı

²⁶ Salman, Berna, & Aydın, İ. Seçkin, “Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüşleri”, *Electronic Turkish Studies*, 2018, 13/27, s.1270

²⁷ Güneş Firdevs, a.g.m. s. 70

yaklaşım görmekteyiz. Gramer öğretimi ile ilgili olarak söz konusu üç yaklaşım bahsedilebilir:

1. Gramer Öğretimini Gerekli Görenler

Gramer (Dil bilgisi) öğretimini gerekli görenler ve ileri sürdükleri gerekçeler kısaca şöyledir:

“Öğretmen eğitmeni Penny Ur (1998), dil bilgisi kurallarıyla ilgili derin bir bilgi olmadan yabancı dilde uzmanlaşmanın olmayacağını kabul eder. Tom Hutchinson (1987), sağlam bir dil bilgisine sahip olan öğrencilerin yabancı dili üretici olarak kullanabileceklerini söyler. Swan, (2002), hedef dilde iyi bir dil bilgisi bilgi ve birikimine sahip olan öğrencilerin, güçlü iletişim becerilerine sahip olacaklarını ileri sürer. Cook (2001), “dil bilgisi, dilin diğer alanlarına göre çok daha kolay öğrenilir. Dil bilgisi öğreniminin konuşma becerisi edinimi üzerinde çok büyük etkisi vardır” der. Ellis (2002), dil bilgisi öğrenenlerin bilişsel yeteneklerinin daha iyi geliştiğini kabul eder. Thornbury (1999), dil bilgisi, dil öğrenenlere sınırsız dil bilimsel üretim imkânı sağlayan bir çeşit cümle kurma makinesidir. Dil bilgisi bilmeyen öğrencilerin dil bilimsel becerileri, bilenlere göre daha kısa sürede kaybolur görüşündedir. R. Hodson (1992), dil bilgisi bilme, öğrencide dilsel özsaygı ve iletişim özgüveni oluşturur. Dil bilgisi öğrencinin başarısını artırır ve hızlı öğrenmeye yardımcı olur. Dil bilgisi yanlış dil kullanım problemlerini anlamayı ve çözme yi sağlar gibi nedenlerle zorunlu görür.

Yabancı dil öğretiminde gramer öğretiminin gerekli olduğunu ileri sürenlerin ortak gerekçeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Dil bilgisi cümle üretim makinesidir. Bir dil tüm cümleleri ezberlenerek öğrenilemez. Dil bilgisine hâkimiyet, sonsuz sayıda cümle üretebilme potansiyeli kazandırır.

- Dil bilgisi iletişim hatalarını düzeltir. En basit sözlü iletişim, kelime veya kelime grupları bir araya getirilerek kurulan dil sistemiyle sağlanır. Sözlü ve yazılı iletişimde hataları düzeltme görevini dil bilgisi yüklenir.

- Dil bilgisi dili sabitler. Doğal yol ve bilgilerle dil bilgisi yeterliliği şaşırtıcı bir hızla kazanılır. Ancak kulaktan duyma bilgilerle dil öğrenimi belli bir noktadan sonra duraklar. Bu engel sadece yeterli dil bilgisiyle aşılar ve gelişimi sağlanır.

- Dil bilgisi ön izleme yapar. Dil bilgisi bilgileri, öğrenimin sonraki aşamalarını kolaylaştırır.

- Dil bilgisi tartışma aracıdır. Her dil belirsiz korkutucu, meçhul bir kütle gibi görünse de sınırlı dil bilgisi kuralıyla tüm sistem kolayca denetim altına alınır ve kurallar manzumesine dönüşür.

- Dil bilgisi konuşma kuralıdır. Dil bilgisi öğrenimi, sistemin kurallarının öğrenim-öğretimle edinimidir. İletişimsel olarak dil öğretimi mümkün olmayan, motivesi eksik, kalabalık sınıflarda dil bilgisi kurallarının öğretimi, düzen ve disiplini sağlama aracıdır.

- Dil bilgisi öğrenci beklentisidir. Her öğrencinin yabancı dil öğretiminden ilk beklentisi dil bilgisini öğrenmektir. Bu karşılanmazsa öğretim çabaları boş hevesler ve öğrenim başarısız olur.

“Günümüzde dil bilgisi bireyin dili iyi anlaması, iletişim kurması, zihinsel becerilerini geliştirmesi amacıyla öğretilmektedir. Dil bilgisi sadece bir iletişim aracı değil aynı zamanda dili tanıma ve öğrenmenin konusu olmaktadır. Çünkü dil bilgisi bir dili doğru kullanmak ve geliştirmek için gereklidir.”²⁸

2. Dil bilgisi Öğretimini Gereksiz Görenler

Gramerı tamamen devre dışı bırakmayı söylememekle beraber gramer öğretimini gereksiz görenler, dilin gramerle öğrenilmeyeceği, gramer öğrenmenin bir zaman kaybı olduğunu bilinçli gramer öğretiminin bilinçaltı dil edinim becerisini zayıflattığı, iletişimi yavaşlattığı görüşünü ileri sürmekte. Gramer, çocuklarda olduğu gibi dil edinim ile birlikte dil

²⁸ Doğan, Candemir, Yabancı Dil Öğretim Yaklaşımı ve Yöntemleri, İstanbul 2012, s. 72-73

edinim merkezinin oluşturduğu tabii bir melekedir. O da dinleme ve okumayla gerçekleşmektedir, yaklaşımını kabul ederler.

Krachen; “Yapılan araştırmalar (Smith, 2008, s. 5), dil bilgisi kurallarının bilinçli olarak öğretimi üzerine yoğunlaşan metotların etkili olmadıklarını göstermiştir. 35 yıldan beri süregelen araştırmalar, kişileri ikinci dilin grameri hakkında (ister hata düzeltme ister açıklama yoluyla olsun) ilgilendirmenin kalıcı bir etki yaptığına dair kayda değer bir delil ortaya koyamamıştır” demektedir.

Krachen’ın bu görüşlerini, askerî liselerimizde yapılan araştırmalar da desteklemektedir. Hazırlık sınıfı boyunca 500 saat dinleme ve 3000-4000 sayfa arası okuma yapan, konuşma, yazma ve gramere minimum ağırlık veren askerî lise öğrencileri gramer ağırlıklı normal müfredatı takip eden öğrencilerden daha başarılı olmuşlardır. Edinim yolunu takip eden öğrencilerin sadece dinleme ve okuma becerilerinde değil, konuşma, yazma hatta gramer alanında da daha üstün hale geldikleri görülmüştür. Edinim ve öğrenim grupları arasındaki ‘Başarı yüzdesi farkı’ şöyle olmuştur: Okuma %40, dinleme %25, yazma %30, konuşma %16, gramer %18.²⁹

3. Gramer Öğretiminde Orta Yol

Gramer eğitimini gerekli gören dil bilimciler arasında, gramerin kime, ne zaman, ne kadar ve nasıl verileceği konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Çağdaş dil bilimciler, dil bilgisinin çocuklar için bir şey ifade etmediğini, lise ve ergenlik dönemindeki öğrencilere biraz, üniversiteler için biraz daha fazla gerekli olduğunu ve bunun, dili bilimsel olarak incelemesinde önemli derecede yararlı olduğunu belirtirler. Grameri, dilin öğrenme aracı olarak kabul eden çağdaş dil bilimciler, iletişimi kolaylaştıracak işlevsel/fonksiyonel gramer öğretiminin ezberlenecek kuralları olmadığı, iletişimde uygulamalı bir program olduğunu benimserler. Dil bilgisinin, öğrencilerin dil ve zihinsel becerilerini

²⁹ Ellidokuzoğlu, Hasanbey, “Yabancı Dil Öğreniminde Temel Prensipler”, <http://naturalway.awardspace.com/articles/article001tr.htm>. Erişim, 11.07.2023

geliştirmek amacıyla öğretilmesinin gerekli olduğunu ifade eden Güneş,³⁰ şu görüşleri de ileri sürmektedir:

- Dil bilgisi konuları, dil eğitimi uzman ve eğitimcileri tarafından belirlenir ve açıklanır.

- Öğrencinin ihtiyacına uygun, dil becerilerini geliştirici tanımlar ve kurallar ele alınır. Dilin kullanımına ağırlık verilirken, günlük dildeki metinlere de yer verilir.

- Dilin mantığını keşfetmeye öncelik verilir.

- Günlük dildeki dil bilgisi olayları üzerinde durulur.

- Az kullanılan dil olayları basit düzeyde verilerek işlek ve kullanışlı dil bilgisi öğretilir.

- İlkokuldan itibaren dil bilgisi içeriği aşamalı ve dengeli olarak verilir. Temel içerik cümle ve metindir.

- Bütün dil bilgisi terimlerini kullanmak yerine 20 kadar terim yeterli görülür.

Gramer öğretiminde orta yolu benimseyenlerin izledikleri yol ve yöntem ise şu şekildedir:

- Gözlem yapma, sezdirme, keşfetme, kural açıklama, alıştırma yapma, uygulamaya aktarma sırası izlenir. Bunun için de özelden genele, somuttan soyuta, değişimden kurala, tümevarım ve tümdengelim yöntemleri kullanılır.

Burada gramer öğretiminde şekilden ziyade dil mantığı, dilin kurallarını değil dilin kendisini öne çıkarmaktadır. Amaç, öğretimin merkezinde olan öğrenciye uygun gramer kurallarını öğretmektir.

Günümüzde, yabancı dil öğretiminde, iletişim de amaçlandığından dolayı doğru iletişimi sağlayacak fonksiyonel gramer öğretiminin gerekli

³⁰ Güneş, Firdevs, “Dilbilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar”, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2013, yıl 2, sy. 7, s. 172

olduğu açıktır. Onun için dili ve kalemi hatadan koruyacak olan fonksiyonel gramer öğretiminin zarurî olduğu görülmektedir.

Türkler İçin Gramer Öğretimine Yönelik Yapılan Bazı Genel Öneriler

Ahmet Cevat Emre'nin (1923), Türklerin gramerdeki problemlerini giderecek iyi bir dil bilgisi öğretiminin nasıl olması gerektiği konusunda ileri sürdüğü aşağıdaki önerilerin³¹ Arapça gramer öğretimi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz:

- Dil bilgisi öğretiminin amacı iyi bilinmelidir. Gramer, sadece dili öğretmek için birer araçtır. Aracı amaç yerine koymak dil bilgisi öğretimi için yanlış bir başlangıç olacaktır.
- Konular sınıflara göre kademeli olarak işlenmelidir.
- Dil bilgisi öğretiminde konuların sıralanışı önemlidir. Dil bilgisi öğretimine cümleden başlanmalıdır. Dil, kelimelerden değil cümlelerden varlığını alır. Konu sıralamalı, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta ilkesine göre yapılmalıdır.
- İlk ve orta öğretimde gerekli konular öğretilmelidir. Detaylara girilmemelidir.
- Dil bilgisi öğretiminde örneklerin seçimi önemlidir. Örnekler, güncel ve öğrenci ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmalıdır.
- Dilin inceliklerini, güzelliklerini ve zenginliklerini yansıtan edebi eserlerle yapılan bir dil bilgisi öğretimi, bir taraftan dil kurallarını yansıtırken diğer taraftan da edebi zevk, estetik duygusu ve dil bilinci kazanımını dolaylı olarak destekleyecektir
- Dil bilgisi terimleri anlaşılır olmalıdır. Terimlerin Türkçe karşılıkları verilmelidir.

³¹ Karahan, Leyla, "Ahmet Cevat Emre'nin Dilbilgisi Öğretimiyle İlgili Görüşleri", Mehmet Özmen Armağanı, Çukurova Üniversitesi, Adana 2014, s. 207-212

• Gramer öğretiminde hareket noktası anlam olmalıdır. Anlamdan hareket etmek, pedagojiye de uygundur. Duygu ve düşüncelerin nasıl ve kaç türlü ifade olacağı ve bulunacak çeşitli ifadeler arasındaki anlam farkları araştırılmalı; bunların en uygununu seçmek için karşılaştırmalar yapılmalıdır. Dil bilgisi öğretiminde belirlenecek yöntemler bu zihni hareketlere yardımcı olmalıdır. Anlamı temel alan bir dil bilgisi öğretimi, çocukların dimağını sürekli uyanık tutacaktır. Böyle bir öğretimle zihinler araştırmaya yöneltilecektir.

• Gramer kuralları, misallerden çıkarılmalıdır. ‘Takrir’ yönteminden kaçınılmalı; bulucu, sezici, merakı harekete geçirecek öğrenci merkezli bir gramer öğretimi esas alınmalıdır.³²

Başta gramer olmak üzere, Arapça öğrenim/öğretiminde en önemli konulardan biri, şüphesiz ki uygulanacak yöntemin belirlenmesidir. Yöntemde en önemli problem ise, Türkçe karşılaştırmalı Arapça öğretimine yer verilmemesidir diyebiliriz. Karşılaştırmalı dil öğretimi olmayınca Türklere Arapça, Araplara öğretildiği gibi öğretilmektedir. Bu da Arapçanın ana dil gibi öğretilmesi anlamına gelir. Hâlbuki ikinci bir dil öğretimi ancak ana dil esas alınarak daha iyi anlaşılır. Bu da iki dil mantığını karşılaştırma imkânını verir ve hedef dilin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olur. Gramer öğretimi alanında süregelen araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmacılar bu konuda son noktayı henüz koymuş değiller. Klasik gramer temelli öğretim yöntemlerine tepki olarak XX. yy.’da ileri sürülen yeni yöntemler de günümüzde eleştirilmiş, gramer öğretiminin zarurî olduğu tespiti yapılmıştır. Bu yüzden öğrenilen yabancı dilde ileri düzeye çıkabilmede gramer bilgisinin kaçınılmaz olduğu dile getirilmiştir. Ancak gramer içerikli öğretimde, kelimelerin ve cümlelerin bağlamdan koparılmadan verilmesinin daha uygun olduğu ifade edilmektedir. Yabancı bir dil olarak Arapça gramerin öğretilmesinde de bunun geçerli ve gerekli olduğu söylenebilir.

³² Karahan, Leyla a.g.m.

Sonuç

Gramer, yabancı bir dili öğrenmeyi kolaylaştırmak ve hatadan korumak için o dilin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi veren kurallar zinciridir. Gramer bilgisi, trafik işaretleri gibidir. Hedefe ulaşmada bir araçtır. Bu araçları ihmal etmek, yanlış yollara girmeye ve hedefe geç ulaşmaya sebep olabilmektedir. Onun için konuşmada ve yazmada gramerin temel kurallarına uymak önemlidir. Ancak bu önemi fazla abartmamak gerekir. Çünkü dil gramerden değil, gramer dilden öğrenilir. Gramer ancak bir araçtır, amaç değildir. Gramer dil düzeninin korunmasını sağlar ve bilinçsiz bir şekilde kazanılan dil duygusunu bilinçli dil bilgisi haline getirir.

Arapça gramer öğretiminde fonksiyonel gramerin esas alınması, amacın belirlenmesi, konuların iyi tespiti ve sıralanması, örneklerin özel seçimi, bilimsel yöntem ve tekniklerin iyi belirlenmesi halinde Arapça gramer öğretiminin daha kolay olacağı ve başarının artacağına şüphe yoktur.

Gramer öğretimi başta ilk, orta ve lise çağındaki öğrencilere olmak üzere ilk düzey veya birinci kurda çok zaruri haller veya sorulara cevap dışında verilmemelidir. Öğrenciye önce altyapı oluşturacak şekilde yeterli sayıda kelime öğretiminden sonra, dolaylı olarak önce iki kelimeden oluşan ve gramer kurallarını içeren günlük hayatta kullanılan veya öğrencinin ilgi alanına giren cümlelerle işe başlanmalıdır. Öğrenci, öğrendiği ve aşına olduğu cümlelerde isim ve sıfat tamlamalarını, isim ve fiil cümlelerini, fail ve meful kelimelerin telaffuzlarını bir çocuğun ana dilini öğrenirken gramer kurallarına uygun konuşması gibi farkına varmadan bilinçaltında öğrenmelidir. Yani gramer kuralları önce farkına varmadan edinilmeli sonra öğrenim ve öğretim yapılmalıdır. Daha sonraki düzeylerde, fonksiyonel gramer uygulamalı olarak verilebilir. Üniversite düzeyinde ise gramer konuları ödev olarak verilir ve ödevler sınıfta hoca tarafından kontrol ve tashih edilir. Varsa iki dil arasındaki ilginç farklılıklar belirtilir.

Gramer öğretiminde, Türklere özel örnekler seçilmelidir. Örnek cümle seçimi çok önemlidir. Özellikle Türk öğrenciler için örnek cümle Türk öğretmenler tarafından seçilmelidir. Gramer kitapları hazırlanırken aynı durum söz konusudur. Örnek cümle seçiminde veya alıştırmaya konu olacak cümlelerde, Türkçeye geçen ve öğrencinin bildiği veya ibadet esnasında okuduğu kısa ayet, hadis, terim ve tabirlerin tercih edilmesi, Arapça gramer öğrenim ve öğretiminin daha kolay ve hızlı olmasını sağlayacaktır. Çünkü öğrencinin bildiği kelime ve cümlelerle Arapçaya başlaması onu motive edecek ve özgüven sağlayacaktır.

Cümle içinde belli bir görev için kelime sonundaki hareketlerin değişme olayı olan i'rab, Türk öğrencileri meşgul etmektedir. Arapçaya has olan i'rab; doğru konuşma, anlama ve yazmada etkili olduğu için önem arz etmektedir. Eskiden Arapça bilgisi, i'rab bilgisiyle ölçülürdü. Türkçede olmayan i'rab konusu, Arapça öğrenen Türk öğrencilerin zorlandıkları bir konu olmuştur. Bunu önlemek için önce i'rab konusu ve kurallarına girmeden iki kelimelik basit, kolay isim tamlaması, sıfat tamlaması ve kısa isim ve fiil cümleleriyle eğitim ve öğretime başlanmalıdır. İ'rab kurallarına uygun olarak telaffuz edilecek olan örnek cümleler, zamanla ve tedrici olarak 3, 4 ve daha fazla kelimelik, i'rab kurallarını içeren alıştırma cümleleriyle takviye edilerek ilerleme sağlanır. Cümlelerin özellikle bilinen kelimelerden seçilmesine özen gösterilmelidir. Böylece öğrenci; cümlede mübteda, haber, fail ve meful konumundaki kelimeleri doğru telaffuz edecek ve karmaşık i'rab kuralları tariflerine girmeden dolayı olarak i'raba uygun olarak kelimeleri telaffuz edebilecektir. Daha sonraki aşamalarda yerleşen basit i'rab şekillerinin sebepleri aşamalı olarak öğretilerek i'rab becerisi geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

Doğan, Yusuf, “İlk Dil Çalışmaları ve Nahvin Doğuşu” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, c. 8

Durmuş, İsmail, "Nahiv" md, DİA, y. 2006, c. 32

Şirin. M. Musa, Nahiv İlmi ve Ekolleri, Y. Lisans Tezi, MÜ. Sosyal Bilimle Enst. İstanbul 2013

İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1994

Kılıç, Hulusi, ‘Sarf’ mad. DİA, y. 2009, c.36

Doğan, Yusuf, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, c. VIII

Çetin, M. Nihad , “Arap”md. , DİA, 1991

Doğan, Yusuf, “İlk Dil Çalışmaları ve Nahvin Doğuşu”
Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,

2008, c. 8. sy:3, s. 184

er Racihi, İbrahim Nasır, en Nahvu’l vazifi ve keyfiyyetü’l-ifadeti
minhü fi ta‘limi’l luğati’l ‘Arabiyye li-ğayri’ n- natikine biha, Yüksek
Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, Medine 1434

Güneş Firdevs, Dil bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, 2013,
Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2

Salman, Berna, & Aydın, İ. Seçkin, “Yapılandırmacı Yaklaşım
Göre Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüşleri”, Electronic
Turkish Studies, 2018

Doğan, Candemir, Yabancı Dil Öğretim Yaklaşımı ve Yöntemleri,
İstanbul 2012

Karahan, Leyla, “Ahmet Cevat Emre'nin Dilbilgisi Öğretimiyle
İlgili Görüşleri”, Mehmet Özmen Armağanı, Çukurova Üniversitesi,
Adana 2014.

Aslan, M. Nafi, Abduh er-Râcihî ve et-Tatbîkun-nahvî Adlı Eseri,
Y. Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Diyarbakır 2011,
s. 22

Dayf, Teysirü’n nahvi’t –ta‘limi, Kayire, 1966

Cabir, Şerif Muhammed, “Müşkilatü tedrisi’n nahvi’l ‘Arabi ve
‘ilacuha”,

http://www.alukah.net/literature_language/0/46327/#ixzz3fMAon
200,

Belhabib, Raşid, “Mecâlâtü’l-bahs fî’t-turâsi’n-nahvî ve evleviyyâtîha”,

<http://www.alfaseeh.net/vb/archive/index.php/t-8959.html>, erişim
08.07.2015

Mısri, Yahya, “ed-Da’va ile’t -tecdid”,

[ttp://www.alwaraq.net/Core/dg/dg_honorable_comments?recid=8
2043&sort=u.adminrating&order=](http://www.alwaraq.net/Core/dg/dg_honorable_comments?recid=82043&sort=u.adminrating&order=)

Yıldırım, Nimet, “Gramer Tarihine Genel Bir Bakış”,

[https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/gramer-tarihine-
genel-bir-bakis/](https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/gramer-tarihine-genel-bir-bakis/)Şubat 2008,

Ellidokuzoğlu, Hasanbey, “Yabancı Dil Öğreniminde Temel Prensipler”, <http://naturalway.awardspace.com/articles/article001tr.htm>.